

MISKOLCI EGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
DEÁK FERENC ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI
DOKTORI ISKOLA

SZILÁGYINÉ DR. HEINRICH ANDREA

**AZ ÓKERESZTÉNY MÁRTÍRAKTÁK ÉS SZENVEDÉSTÖRTÉNETEK JOGI
ELEMZÉSE**

A PhD értekezés tézisei

Miskolc

2023

Tartalomjegyzék

I. A dolgozat tárgya és az értekezés célkitűzései	5
II. Az értekezés felépítése	7
III. A kutatás során alkalmazott módszerek	9
IV. A kutatás eredményeinek összefoglalása.....	11
V. Az értekezés témájához kapcsolódó saját publikációk.....	20

I. A dolgozat tárgya és az értekezés célkitűzései

Az ókeresztény mártírákták és szenvedéstörténetek körében fennmaradt források alapvetően az ókori keresztényüldözések áldozatainak állít emléket, ugyanakkor alkalmasnak tekinthető egyéb korabeli ókori források - császári rendeletek, korabeli történetírók művei, illetve a keresztény egyházatyák iratai - egyidejű összevetése mellett az első három század római büntető jogszabályainak, jogintézményeinek, valamint a korabeli büntető igazágszolgáltatás működésének bemutatására. Az ókeresztény mártírákták és szenvedéstörténetek vizsgálata során széleskörű információkat szerezhetünk a jogtörténet korai szakaszáról, ami tükrözi a római jogfejlődés azon problémával való találkozását, mely problémát a keresztény vallás megjelenése eredményezett jogi és társadalmi szempontból egyaránt. A fenti téma vizsgálata során kérdésként vetődhet fel, hogyan tudott a római jog a korabeli vallási felfogástól merőben eltérő, alapvetően gondolkodásmódból fakadó különbségből eredően - vallási, erkölcsi, jogi, társadalmi területeket érintően – a kereszténységhez viszonyulni.

A római császároknak a kereszténységhez való viszonyulása területeként és korszakonként a vizsgált források alapján eltérő sajátosságokat mutat. Elsődlegesen ezért a császári intézkedések keresztényekkel szemben megnyilvánuló fő motivációinak tisztázásával indult a kutatás. Az üldözések politikai és jogi hátterének feltárását követően a keresztényekre vonatkozó császári rendelkezések tartalmának, illetve azok keresztényeket érintő hatásának és következményeinek vizsgálata lehetőséget teremtett annak megállapítására, vajon a római császárok részéről kimutatható e kifejezetten keresztényellenes gondolkodásmód, vagy egyéb indokok alapozták meg a császárok részéről a vizsgált intézkedéseket.

Másodsorban történeti szempontból törekedtem feltárni az eljárások jogi és társadalmi alapját, a keresztényellenes császárok intézkedéseinek esetleges politikai okait és hátterét. Ebben a tekintetben nagy mértékben támaszkodva a fellelhető kutatási eredményekre, azok összevetésére, kritikájára. Állást foglalva abban a sokat vitatott kérdésben, volt-e, illetve milyen jogi alapja volt a keresztényüldözéseknek. Létezett e konkrét keresztényellenes rendelet, mely a keresztényüldözés megindítását

eredményezte az 1. század folyamán. Mi volt az a fő jellemzője a keresztény gondolkodásmódnak, mely a kereszténység államellenességét megalapozta, illetve számos egyéb vád előterjesztését eredményezte.

Harmadsorban a jogi és történeti háttér ismeretében a keresztényekkel szemben lefolytatott eljárásokra figyelemmel felvázolhatók - a kutatás fő célkitűzéseként megvalósítandóan - a korabeli büntetőeljárások alapvető jogintézményei és azok gyakorlati alkalmazása. Ezen belül különös hangsúlyt fektetve az eljáró szervekre, illetve azok sajátos eljárási gyakorlatára, figyelemmel a korabeli eljáró szervek döntési önállóságára illetve befolyásolhatóságára.

Végül következtetéseket lehet levonni a keresztényekkel kapcsolatos eljárások lefolytatásának szabályszerűségére, különös figyelemmel a korszak büntetési rendszerének, büntetőeljárási szabályainak, az alkalmazott büntetéseknek és büntetésvégrehajtási jellemzőinek a forrásokból jól részletezhető szemléltetésére, a korabeli szabályozásokkal összevetve, melyre a források széles tárházat biztosítanak.

Összegezve megállapítható, hogy a fenti témakörök vizsgálata alapján a disszertáció fő céljaként megfogalmazott hipotézis a korabeli forrásokból valóban jól körvonalazható. A vizsgált mártír iratok szemléletes képet adnak a keresztényüldözések háttéréről és körülményeiről, azok eljárási sajátosságairól, mely kutatási terület a római jogtörténetet érintő – különösen a római büntetőeljárásokra fókuszáló – részleteken túl, azzal szorosan összefüggően társadalomtörténeti ismeretekkel is bővíti a korszak gondolkodásmódjáról alkotott képet.

II. Az értekezés felépítése

Az előzőekben felvázolt célok elérése érdekében az értekezés tizenegy fejezetben tárgyalja az ókeresztény mártírárták és szenvedéstörténetek jogi vonatkozásait érintő területeket. A bevezető gondolatok után a dolgozat az akták vizsgálata során a következő szempontok mentén halad. Az egyes üldözések történelmi és jogi hátterét vizsgálva felvázolja az egyes császárok jogi intézkedéseit a keresztényekkel szemben, vizsgálva a császároknak a keresztény valláshoz való hozzáállását, ütköztetve a kutatási eredményeket az adott témában.

A következő fejezetben a keresztényüldözés jogi alapjának a bizonyítékait kutatja a dolgozat, mely kérdés vizsgálata során kitér az egyik legfőbb jogalap kapcsán a végeredményben minden eljárás sajátos jogi alapját képező, keresztény név, mint bűncselekmény tanulmányozására, majd a keresztények államellenességének kérdésére és annak cáfolatára, bemutatva a római vallás jellegzetességeit és annak jogi-közigazgatási szerepét, továbbá értelmezve a római és keresztény gondolkodásmódból eredő vallási és államelméleti kérdések ütközésére vonatkozó utalásokat a források alapján. A forrásokban szintén megjelenő eljárási jogalapként vizsgálja a katonai szolgálat megtagadásának okait és indokait is, kitérve a katonai szolgálat teljesítésére vonatkozó korabeli szabályokra.

A vád tárgyává tett egyéb cselekmények sorában a legismertebb vádak (vérfertőzés, kannibalizmus és csecsemőgyilkosság, mágia) korabeli sajátosságainak tanulmányozása körében, azok jogi szabályozásának felvázolására, valamint a keresztényekkel szembeni előterjesztésének, a vallási gyakorlat félreértéséből eredő indokaira tér ki a dolgozat.

A konkrét keresztények elleni eljárások részletes elemzése kapcsán a római büntetőeljárás egyes szereplőinek a vizsgálatában először a végrehajtó szervek működésének tanulmányozására kerül sor, melyekre vonatkozóan szintén számos utalás olvasható az egyes iratokban. Ezek működése, hatásköre, rendszere, tartományonként megjelenő elnevezése szintén jól nyomon követhető a forrásokban. Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy ezeknek a többnyire katonai szervezeteknek, illetve helyi tisztviselőknek szintén jelentős szerepe volt a kereszténység terjedésében, hiszen gyakran a hosszan

elnyúló fogva tartás ideje alatt az egyéb bűnözőktől eltérő magatartást tanúsító keresztények hatása nem maradt eredmény nélkül rájuk nézve.

Külön foglalkozik a dolgozat a büntető igazságszolgáltatás főtisztviselőivel, szemügyre véve azok jogi hatáskorét, valamint az eljárás során tanúsított magatartását. Itt térve ki a római igazságszolgáltató szervek magatartása vonatkozásában arra a tényre, hogy a római bírók egyes esetekben a keresztényekkel szemben méltányos döntéshozatalt tanúsítottak, illetve arra is található példa, hogy nem hoztak marasztaló ítéletet, még a nép nyomása ellenére sem.

A dolgozat a következő fő részében az eljárások menetének, majd az aktákban felfedezhető egyes büntetési formáknak a vizsgálatára tér rá. Ennek keretében a források felhasználásával, valamint a korabeli jogi rendelkezések összevetésével részletezi a halálbüntetés végrehajtásának különböző módjait. A lefejezés, keresztre feszítés, vadállatok elé vetés, élve elégetés büntetések gyakorlati kivitelezéséről gyakran rendkívül részletes beszámolót olvashatunk. A szabadságot korlátozó és járulékos büntetések is bemutatásra kerülnek, amennyire az akták erre lehetőséget teremtenek. Így az előzetes fogva tartás, a bányamunka-büntetés, a száműzés, a testi büntetések, kínzások, temetési tilalom alkalmazásának sajátosságai és alkalmazásának módjai is részletezve lettek.

Külön fejezet vizsgálja az aktákban megjelenő egyéb büntetőeljárási szabályokat, mint például a gyermeket váró nők ítéletének az elhalasztását, mely szabály alkalmazása korszaktól, és eljárási helyszíntől függetlenül alkalmazásra került a keresztény nők esetében is. Végül említés történik magának a forrásoknak az alapjául szolgáló jegyzőkönyvekről és a jegyzőkönyvkészítés sajátosságairól a korabeli római birodalomban, hiszen az írásbeliség és a bürokrácia fejlődése tette lehetővé ezeknek az eljárásoknak a vizsgálatát a korabeli dokumentumok rögzítése által.

III. A kutatás során alkalmazott módszerek

A dolgozat megírása során feldolgoztam a releváns hazai és külföldi szakirodalmat (könyveket, tankönyveket, szakcikkeket, tanulmányokat), illetve hazai PhD értekezéseket. A római állam részéről nem beszélhetünk a keresztényeket érintő folyamatos véres üldözésről, sőt kifejezetten voltak időszakok, amikor a keresztények békességben élhettek a birodalom területén. Ennek hátterében természetesen mindig valamely korabeli uralkodó személyes meggyőződése állt. Fentiekre tekintettel az így összehasonlítható jelenségek sokkal komplexebb vizsgálata szükséges. Ennek keretében az adott korszak történeti, kulturális, morális, és politikai hátterének tanulmányozása és ezek összefüggéseinek felismerése elengedhetetlen. A római állam azon döntése, hogy a keresztényeket ellenségnek nyilvánította nemcsak az adott uralkodó, hanem a római nép gondolkodását alakító, már említett tényezők együttes összefüggésének eredménye volt. Ennek megfelelően olyan tudományterületek eredményeire is támaszkodtam, mint például a történelem, irodalom, vallástörténet. Mivel az antik Róma történelmének mintegy három évszázadát átfogó időszak vizsgálatára kerül sor, ezért a kronológiai összehasonlítás lehetőséget ad a keresztényüldözés szakaszainak tanulmányozása során a római jog változásának vizsgálatára, különösen a büntetőjogi szabályok, büntetés végrehajtási eszközök tekintetében.

A kutatás során a keresztényeket érintő rendelkezésekre utaló fennmaradt dokumentumokat, illetve az ennek az időszaknak a vizsgálatával foglalkozó tudományos tanulmányokat vettem össze egymással. A keresztényekkel szembeni eljárások vizsgálata sok szempontból nehézségekbe ütközik, mivel nem lehet egyértelmű és tényszerű megállapításokat tenni és következtetéseket levonni a fennmaradt forrásokból. Egyrészt a rendelkezésre álló források száma nem túl bőséges, másrészt a mártíriratokban lejegyzett szövegek gyakran keverednek legendás elemekkel, illetve a leíró személyes érzelmi hozzáállásából adódó értékítélettel. A kutatást tovább nehezíti, hogy konkrét periratok és jegyzőkönyvek ebből az időszakból nem lelhetőek fel. Euszebiosznál találunk utalást arra vonatkozóan, hogy a keresztényekre vonatkozó periratokat Diocletianus császár (284-305) idején

megsemmisítették. A téma vizsgálata során így tehát a megismerhető forrásokra, illetve az eddigi kutatások megállapításainak összevetésére lehetett hagyatkozni.

IV. A kutatás eredményeinek összefoglalása

A dolgozat összefoglalását egy kicsit a megszokottól eltérő nézőpontból szeretném megközelíteni. Hudák Krisztina és Nagy Levente „Pannóniai ókeresztény mártírperek és politikai aspektusai” című tanulmányában kifejtett álláspontjával egyetértve a keresztényüldözés oka, véleményem szerint is alapvetően eszkatológiai nézőpontból magyarázható, ami a jó és gonosz harcában az emberiség végső sorsának vizsgálata alapján körvonalazódik. Ebben a tekintetben vizsgálva a keresztényüldözést, azonban ritkán esik szó arról, vajon miért pont a történelemnek ebben a korszakában született Jézus, elindítva a keresztény hit terjedését a világban. Számos jövendölés utal az ószövetségben a megváltó születésének időpontjára, illetve az Újszövetségi iratokban Pál apostol is úgy utal Jézus születésére, mint beteljesedett, kijelölt időpontra („eljött az idő teljessége” Gal 4. 4-5.) Az Ószövetségi iratok szövegei szerint Isten mindig akkor avatkozott be az emberiség sorsába, amikor annak mind társadalmi, mind erkölcsi színvonala ezt indokolta. Gondolhatunk itt Noé napjaira, valamint Sodoma és Gomora városok esetére. Kimondható tehát, hogy a Római Birodalom működésének időszakában - társadalmi és erkölcsi színvonalát tekintve – egy adott időpontban érett meg az idő a megváltó születésének, valamint annak, hogy elkezdje működését az emberiség érdekében.

A Római Birodalom társadalmi helyzetét illetően megállapítható, hogy a császárkorra a római hagyományok egyre inkább háttérbe szorultak, a meghódított népcsoportok eltérő kulturális hagyományokat és szokásokat képviseltek, ami együtt járt vallási téren a pogány bálványistenek és szokások rendkívüli mértékben történő elterjedésével, az erkölcsi értékek leromlásával, ami a császárok sokszor kétségbeesett megmentési szándékával párosult. A birodalmi berendezkedés elősegítette a barbár szokások terjedését, ugyanakkor ez a kereszténység terjedésének is kedvezett.

Ami a keresztények elleni jogi eljárásokat illeti, kimondható, hogy a római jog fejlettsége is indokolhatta a „megfelelő idő bekövetkeztét”, hiszen a keresztényekkel szemben jogilag valamilyen szinten szabályozott eljárások keretében jártak el. A mártírakták és szenvedéstörténetek körében ezek a jogi eljárások lettek megörökítve az utókor számára, és annak ellenére, hogy döntően keresztény tanítási célzattal lettek

lejegyezve, mégis számos jogi utalás található bennük. A korabeli jogi szabályozottságnak köszönhetően az eljárások a jellemzően elrettentő eszközöket alkalmazva, bizonyos szintű jogi kereteket szabtak az időnként rendkívüli gonosz bírói megnyilvánulásoknak is.

A mai vallásszabadság magába foglalja mindazon szabadságjogokat, melyek figyelembevételére az ókeresztény gondolkodásmód és konkrétan a bíróság elé állított keresztények vallomásaikban felemelték a szavukat, a rómaiak által kötelezően előírt vallási kötelezettség teljesítésével szemben. Ez a szabadság a keresztény gondolkodásmód szerint Isten által biztosított és garantált jog, az ember alapvető igénye, melynek a képviselése és terjesztése a római nép körében megingatta Róma hagyományos erkölcsi és jogi alapjait. Ezért tekintettek veszélyforrásként, illetve ellenségként a keresztényekre. Nem a magatartásuk, konkrét cselekedeteik jelentettek igazán veszélyt az államra, hanem az általuk elfogadott gondolkodásmód. A gondolkodásmód ellen pedig nehéz harcolni, ha nincsenek büntethető megnyilvánulásai. Annak érdekében, hogy elítélhessék a keresztényeket, szükség volt arra - ahogyan Frennd megjegyzi - hogy az „áldozatbemutatás tesztjét” alkalmazzák velük szemben, és ezáltal megkülönböztessék az államhoz hű alattvalóktól őket. Az áldozatbemutatás és eskütétel megtagadása az eszme konkrét megnyilvánulása volt, amit már büntetni lehetett, mint az állam által előírt kötelezettség megszegését. Ezzel azonban csak a személyt büntették, magát az eszmét nem lehetett elfojtani. A római császárok újra és újra a keresztény gondolkodásmód ellen a római hagyományok megerősítésére tettek erőfeszítéseket. Valójában itt az ősi római ideológia tovább élése volt a tét.

A keresztények által hirdetett új gondolkodásmód, a tiszta erkölcs, az igazság és igazságosság, valamint a személyi szabadságjogok létjogosultságát hirdette. Hudák és Nagy álláspontja szerint a rómaiak úgy vélték, hogy a válságokkal, barbár támadásokkal fenyegetett birodalom egységét veszélyezteti egy jól szerveződő vallási kisebbség, amely nem tiszteli a hagyományos isteneket és vezetőit. Az ily módon kívülállónak kikiáltott ellenség ellen elkövetett verbális vagy fizikális erőszak, üldözés a történelem folyamán gyakran használt eszköz volt a válsághelyzetbe került közösségekben. A közösségből ily módon kirekesztettekkel szemben, megtorlás nélkül levezethetők voltak

a társadalmi feszültségek. ¹ Hamman szerint a római állam a keresztény gondolkodásmódban rejlő veszélyt azonban csak későn ismerte fel és a jogi intézkedéseket már későn hozta meg.² Hiába próbált a római államhatalom egyre szigorúbb és kegyetlenebb eszközöket alkalmazni a kereszténység „emberi képviselői” ellen, magát a keresztény gondolkodásmódot - ami az erkölcs és jog területén egy új szemléletet hozott a világba - nem tudta visszaszorítani. Hudák és Nagy megállapítja, hogy a római vezetés a keresztényüldözés módszeres végrehajtásával a tetrarchia-kori válság problémáiról akarta elterelni a figyelmet, akiknek a szembenállása végeredményben lelkiismereti és nem politikai okokra vezethető vissza.³

A vizsgált forrásokban számos utalás található császári rendeletekre és szenátusi határozatokra, az eljárásokban részt vevő különböző hivatalnokokra, tisztségviselőkre. Az eljárások menetét illetően olvashatunk többféle eljárási formáról, a letartóztatás körülményeiről, egyes esetekben az eljárás részletes lefolytatásáról. Az előzetes letartóztatás céljából alkalmazott börtönökről, azok részletes korhú, szemtanútól származó bemutatásáról. Gyakran említésre kerülnek a vádként megjelölt bűncselekmények úgy, mint a keresztény vallás követése a gyülekezési tilalom megszegése, a katonai eskü megszegése, mágikus cselekmények állítólagos végzése. Az esetek legnagyobb részében azonban a bűncselekmény elkövetése a császári rendelet által kötelezővé tett áldozatbemutatás elmulasztásával valósult meg. A bírósági tárgyalások helyszínének és időpontjának a korabeli sajátosságai is bemutatásra kerülnek a vizsgált forrásokban, részletezve a vádlottak kihallgatásának módját és sajátosságait, különös tekintettel a megtörésükre irányuló kínzás és testcsönkítés formáira és eszközeire, melyekről rendkívül szemléletes részleteket lehet megtudni. Megismerhetjük a tárgyalás elhalasztásának speciális gyakorlatát, amit a keresztényekkel szemben alkalmaztak, mely által a vádlottnak 30 napos gondolkodási időt biztosítottak, hátha meggondolja magát. A jegyzőkönyvek vezetését illetően is kaphatunk egy kis betekintést, valamint az ítélelhozatal módjára is találhatunk utalásokat. A halálbüntetés végrehajtásának különböző módjai igen szemléletesen

¹ HUDÁK Krisztina – NAGY Levente: Pannóniai ókeresztény mártírperek és politikai aspektusai. Miskolci Jogi Szemle 2021/5., 194-206, 199.

² HAMMAN, Adalbert: Így éltek az első keresztények. Budapest, Szent István Társulat, 1987, 57.

³ HUDÁK-NAGY: i.m. 203.

bemutatásra kerülnek az iratokban (lefejezés, keresztre feszítés, élve elégetés, vadállatok elé vetés), továbbá a kivégzettek holttesteivel kapcsolatos intézkedésekről, illetve azok megtagadásáról is olvashatunk az iratokban. A keresztényekkel szemben azonban nem minden esetben került sor halálbüntetésre, így egyéb büntetési nemek (bányamunka-büntetés, a száműzés, a bűnösnek talált nők bordélyházba küldése) alkalmazásáról is ismereteket szerezhethetünk.

Az eljárások lefolytatása vonatkozásában megállapítható, hogy a *Decius* császár uralkodását megelőző korszakban a források alapján egyértelmű, hogy a keresztények elleni fellépés mögött a vádak és rágalmak alapján kialakult gyűlölet állt. A *Decius* korabeli eljárásokról ellenben elmondható, hogy a keresztényeket nem az ellenük érzett gyűlölet miatt, hanem azért végezték ki, mert nem teljesítették a császár konkrét parancsát. Ugyanakkor a végső oka az eljárásoknak mégis a keresztény létük volt, hiszen pont emiatt tagadták meg a császár parancsának való engedelmességet.⁴ Walter János szerint a pogányok vádaskodásai nem voltak mind olyan természetűek, melyek miatt jogi megtorlás érhetne volna őket. Ezeknél a jogi alapot pótolta a nyomukban keletkező keresztényellenes hangulat, melyek hatására a nép önmaga is jogosnak érezte, hogy gyakorolja az ítélkezést, a jogi normák teljes mellőzésével és az előítéletek teljes vakságában. A római törvények szerint ugyanis a közügy ellenségeivel szemben minden ember fölfegyverzett katonának érezhette magát. Ez a gondolkodás az első három század során sok népitételre adott alkalmat. A vádak és rágalmak nyomán keletkezett gyűlölet a keresztényekkel szemben olyan jogvédelmet teremtett, amely előtt a puszta név igazolt vád volt.⁵

A római állam fellépése kapcsán sokat vitatott kérdés, hogy a keresztényekkel szemben lefolytatott eljárások mely jogi rendelkezéseken alapultak, illetve egyáltalán létezett-e valamilyen keresztényellenes rendelet a korai keresztényüldözések idején. A kérdés kutatásával foglalkozó tudósok véleménye ebben a tekintetben három csoportba sorolható, aszerint, hogy melyik álláspontot tekintik valószínűbbnek. Ennek megfelelően a téma vizsgálóinak egy csoportja (francia és belga kutatók) szerint létezett az egész birodalomban hatályos általános rendelet, mely megtiltotta a keresztény vallás

⁴ SÁRY Pál: A forradalmár Jézustól a terrorista Szent Cirillig. Szent István Társulat, Budapest, 2017, 103.

⁵ WALTER János: Az első három század keresztényellenes ráfogásai, Stephaneum Nyomda, Budapest, 1914. 90-98.

gyakorlását. Ennek a rendeletnek az eredetét rendszerint Nero császárhoz kötik, de néha Domitianus császár neve is felmerül.

Egy másik csoport nézete szerint a keresztényeket a római magistratusok általános jogkörük (imperium) folytán, speciális törvényhozás nélkül (coercitios teória) büntették. A keresztényekkel szembeni eljárás, a letartóztatás és a büntetés egy tiszta rendőri eljárás volt.

A harmadik csoport vitatkozik ezzel, véleményük szerint a keresztényeket egyszerűen, csak az addig ismert bűncselekmények miatt vádolták és büntették, mint például gyermekgyilkosság, vérfertőzés, mágia, illegális összejövetelek valamint államellenesség miatt – mely azon alapult, hogy megtagadták a római császár istenkét történő dicsőítését.⁶

A rendelkezésre álló források alapján az a hagyomány körvonalazódott, hogy Nero császár volt az első, aki először lépett fel szervezeten a keresztényekkel szemben. Erre utaló ókori történetírók: Suetonius, Tertullianus, Euszebiosz. Számos kutató, többek között C. Callavert és P. Allard azon az állásponton van, hogy Nero kiadott egy rendeletet, amely így szólhatott: „Non licet esse Christianos”, vagyis a keresztények nem létezhetnek. (Sulp. Sev. 2,29,3)⁷ Walter János is utal arra, hogy az első keresztényellenes törvény keletkezésének idejét megállapítani ugyan nem lehet, de vannak olyan források, melyek arra engednek következtetni, hogy már Nero idejében létezett egy ún. „Institutum Neronianum” elnevezésű törvény, melyre Tertullianusnál találhatunk utalást.⁸

Az alapvető ókeresztény források, valamint a téma modern kutatóinak véleménye alapján az tűnik tehát a legvalószínűbbnek, hogy a keresztényeket már Nero idején sem a gyűjtogatás vádjára alapján ítélték el, hanem a keresztény hit terjesztése miatt. Sály utal arra, hogy a keresztény vallás követését tiltó jogszabály szövegét nem olvashatjuk szó szerint lejegyezve sem pogány, sem keresztény szerzők műveiben. Álláspontja szerint azonban ennek legfőbb oka abban keresendő, hogy e jogszabály léte és tartalma köztudott volt. A rendeletre való későbbi szerzői utalások is ezt a tényt támasztják alá.⁹

⁶ BARNES, T. D.: Legislation Against the Christians, in: JRS 58,1968, 32-35.

⁷ Vö.: SÁRY. Pál: A keresztények jogi helyzete a Decius előtti időkben. Észrevételek Grüll Tibor tanulmányára. Jogelméleti Szemle 2022/3, 220-225, 221.

⁸ Tertullianus: Védőbeszéd 4., Vö. WALTER i.m. 94.

⁹ SÁRY 2022, 221.

Az eljárások során közreműködő római rendőri szervezetről kimondható, hogy ha nevében nem is épült ki konkrét rendőrségi szervezetrendszer, mégis hatékony együttműködés valósult meg a közigazgatási területen tevékenykedő hivatalok között. A vizsgált források alapján megállapítható, hogy a keresztények elleni eljárások során intézkedő szervek körében elsődlegesen a civilek közé kihelyezett római katonaság említhető. A katonai hatalom rendfenntartó erőként történő alkalmazása a császárság idején került előtérbe, amikor minden katonai hatalom lassan a *princepsre* szállt. Korábban a hatalom a nép bizalmát élvezte és elegendő volt, egy – egy *lictor* a polgárok lecsendesítésére, amikor a hadsereg lényegében a római polgárok fegyveres testülete volt. A principatus idején egyre inkább előtérbe került a hadsereg és hatalmi tényezőként lépett a nép helyébe. Diocletianus pedig egy új struktúrát épített ki, mely már szigorúan elválasztotta a katonai és polgári tisztviselők hatáskörét. Az abszolút hatalom működését már alá-fölérendeltség jellemezte.¹⁰ Ezek a hatásköri tényezők jól szemléltethetők a fennmaradt forrásokban, ahol a katonai szervek különböző szintjei minden iratban felismerhetők. A császári indíttatású eljárások során a birodalmi katonaság túlnyomó hatásköre körvonalazható, míg jelentős számban figyelhető meg a területileg kihelyezett kormányzói szint részvétele is az eljárások során. A tartományi kormányzók azonban többnyire a helyi hivatalok közreműködésével folytatták le eljárásaikat. A rendészeti hatóságok harmadik szintje a helyi polgári vagy önkormányzati rendőrség volt, melyet a helyi közösség által alkalmazott és szervezett tisztek és örök képviseltek. A források jól szemléltetik a római hivatalnokrendszer, változatosságát, mely a rendőri feladatellátásban szerepet kapott, különös figyelemmel a vallási tisztségviselőkre, melyek közigazgatási feladatköre kiemelten előtérbe került a keresztények esetében.

A római provinciákban a központi ellenőrzés hiányában időszakosan rendkívül kegyetlen és szabályellenes üldözésekre került sor a keresztényekkel szemben, annak ellenére, hogy voltak olyan császári rendelkezések, melyek figyelembevételével kontrolláltabb eljárások lefolytatására lett volna lehetőség. Az eljárások során a római hatóságok részéről tanúsított magatartás azonban a vizsgált iratok alapján is alátámaszthatóan a római közvélemény jelentős befolyásától is függött. Az erőszak és a szabálytalanságok megjelenése a korabeli eljárásokban azonban nem csak a keresztény

¹⁰ ZLINSZKY János: Római büntetőjog. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1991, 182.

vádlottak esetében volt jellemző. Robinson véleménye szerint a fogva tartottakkal való bánásmód alapvetően kegyetlen volt az ókori római világban, és nincs ok azt gondolni, hogy a keresztényekkel szemben durvábban jártak volna el, mint másokkal. A kivégzés, a szenvedés, a megalázás a közönség elvárása volt, akik élvezték ezt. Nincs arra sem bizonyíték, hogy a keresztényekkel szemben az lett volna a kifejezett elvárásuk, hogy ők jobban szenvedjenek, mint más bűnelkövetők.¹¹ Az azonban mindenképpen elgondolkodtató, hogy a keresztények esetében konkrét bűncselekmény elkövetése hiányában, maga a keresztény identitás váltott ki olyan mértékű dühöt és ellenállást, ami magának a keresztény névnek (és e névvel azonosított istentagadásnak) a bűncselekménnyé nyilvánításához vezetett, illetve szükségtelen és megmagyarázhatatlan erőszakot váltott ki nem csak a nyilvános eljáráson résztvevő tömegekből, hanem adott esetben az eljáró tisztviselőkből is.

A keresztényüldözések kapcsán a vádlottakkal szemben alkalmazott válogatott halálbüntetések a testi büntetések és kínzások alkalmazása a legismertebb. Az említett büntetések és mellékbüntetések a kor szokásainak megfelelően a minősített halálbüntetések természetes velejárója volt. A kínvallatásnak, mint a bizonyítási eljárás során alkalmazott vizsgálati módszer alkalmazásának indokai - összevetve a korabeli szabályozással – azonban sok esetben kifogásolható. Alapvetően a kínvallatás azt a célt szolgálta a büntetőeljárás során, hogy a bűnelkövetőt vallomástételre bírják. A keresztények esetében a vallomástétel minden esetben megtörtént, náluk a vallomásuk megtagadása és megváltoztatása céljából alkalmazták a kínvallatást. Itt nem az igazság kiderítése volt a cél. Ezekben az eljárásokban az adott keresztény akár hamis vallomást is tehetett, amennyiben az egyezett az állami akarat követelményével. A fentiekben bemutatott büntetések keresztényekkel szemben alkalmazott formái a korabeli szokásokkal összevetve valóban nem szokatlanok, ugyanakkor nem lehet elmenni a mellett a tény mellett, hogy a keresztények esetében a fenti kíméletlen kínzások és büntetések alkalmazására olyan vádlottakkal szemben került sor, akik esetében többször maga a bíró is megállapította, hogy bűncselekmény elkövetése nem bizonyított. Tény az, hogy az aktákban olykor kiolvashatunk az eljáró bíró részéről egyfajta kényszerhelyzetet az ítélet meghozatalára, annak ellenére, hogy ő maga a bűnösséget

¹¹ ROBINSON, O.F.: *Penal Practice and Penal Policy in Ancient Rome*, Routledge New York, 2007, 127-129.

nem látta bizonyítottnak. Ezek a bírók azonban sokszor a nép dühének lecsillapítása érdekében alárendelték magukat a marasztaló döntésnek. A kihelyezett hivatalnokok pozíciójuk megtartása érdekében minden körülmények között igyekeztek a felügyeletük alá tartozó térség békéjét és nyugalalmát biztosítani, akár az igazságosság eszméjének és igazságos döntés meghozatalának az elmulasztása által is.

A keresztények elleni eljárásokról végső soron ki lehet mondani, hogy az eljáró szervek részéről nem mutatkozott következetes ellenszenv a keresztény vádlottakkal szemben. A római jog lehetőségeihez mértén voltak olyan bírók, akik próbáltak kedvezni a keresztény vádlottaknak. Ennek ellentételezéseként ugyanakkor egyes eljárások a dolgozatban kifejtettek alapján rendkívüli kegyetlenségről tanúskodnak. A vizsgált példák jól tükrözik, hogy a római jog milyen kereteket biztosított az imperiummal rendelkező magistratusok döntéseihez. A jegyzőkönyvekben dokumentált eljárási szabályok alkalmazása sok esetben szabályszerűen megvalósult, de arra is találunk példát, hogy egyes jogrend által biztosított jogok alkalmazása akár szándékosan, akár a vádlottal szembeni ellenszenvből fakadó indulat elhatalmasodása következtében elmaradt.

A keresztények elleni eljárások során a római hatóságok elsődlegesen politikai indokok alapján próbáltak jogalapot teremteni a bírósági eljárások megindítására. Végül azonban sem politikai, sem egyéb az értekezésben vizsgált vád megalapozottsága sem fedezhető fel a tárgyalási jegyzőkönyvekben. A bírói döntések alapja végeredményben mindig a keresztény név megvallása volt. A keresztények elleni eljárások végső soron annak a ténynek a dokumentumai, hogy a római állam jogi eszközökkel próbálta a keresztény szellemi gondolkodásmód terjedését megakadályozni. A keresztények forradalmi újdonságként jelentkező gondolkodásmódjának terjedését azonban nem lehetett megfékezni.

Az egyre nagyobb létszámot elérő keresztény közösség, földi viszonyok között egy azzal párhuzamosan működő szellemi világ polgárának tekintette magát elsődlegesen, a korabeli világi hatalom alattvalóiként - annak törvényeit tiszteletben tartva - egy természetfeletti világ magasabb rendű törvényét és törvényadóját tekintve a legfelsőbb hatalomnak. Ebből kifolyólag a gondolkodásmódjuk szükségszerűen konfliktust eredményezett a két hatalmi rend között. Ahogyan a kis keresztény

csoportok egyre szaporodtak, úgy növekedett a velük szemben kialakult ellenszenv a társadalom egyes rétegeiben. Ez az ellenszenv végül oda vezetett, hogy a keresztény név már önmagában elítélendővé vált.

A néhány fős csoportból kibontakozó új vallási, társadalmi, erkölcsi gondolkodásmódot hirdető embercsoport, akik a keresztény név büszke hirdetőivé váltak, gondolkodásmódjukból fakadóan korán összeütközésbe kerültek az államhatalommal. A kereszténység a dolgozatban bemutatott támadások ellenére végül nem csak a birodalom erkölcsi fejlődését, hanem jogi fejlődését is elősegítette, beépülve a korabeli jogi gondolkodásba, és végeredményben a keresztény Európa kialakulását alapozta meg. A mártírok vére valóban magvetés volt, általuk indult meg az a vallási gondolkodásmód, mely a mai napig az európai vallási gondolkodás fő megalapozója, illetve a világ számos egyéb pontján is meghatározóvá vált. Ezzel az Isteni megmentő szándék valóban tapasztalható volt. A mártírok egyéni áldozata végeredményben az emberiség összérdekét juttatta érvényre azáltal, hogy megteremtették a korabeli barbár társadalmi, vallási és jogi gondolkodásmód átalakulásának lehetőségét birodalmi és egyéni szinten egyaránt.

A keresztény vallás sajátos természetfeletti kapcsolaton alapuló jellegéből adódóan, minden korban és társadalomban valamilyen szinten ütközött és ütközni fog a világi hatalom által rendelt jogi és társadalmi felfogással. Annak ellenére, hogy a világ jelentős részén napjainkban a keresztény vallás elfogadott, sőt egyes országok keresztény alapon működnek, mégsem állítható, hogy minden állampolgár egyformán egyetért a keresztény alapú gondolkodásmóddal. Erre ad ugyanis lehetőséget a korunkban alapvető szinten működő lelkiismereti és vallásszabadság. Kijelenthető továbbá az is, hogy a több ezer keresztény felekezet gondolkodásmódja egyes kérdésekben szintén nem egységes, ami még a keresztény gondolkodású emberek között is megosztottságot eredményez. A különböző vallási és erkölcsi gondolkodásmódból fakadó eltérő gyakorlatok kulturált rendezése minden korban aktuális problémaként jelentkezik, melyek rendezése korszakonként egyedi megoldást igényel.

V. Az értekezés témájához kapcsolódó saját publikációk

A keresztényekkel szembeni eljárások sajátosságai az I. században, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktoranduszok Fóruma Szekciókiadványa (szerk.: Prof. Dr. Szabó Miklós) 2017, 145-151.

Traianus császár jogi rendelkezései a keresztényekkel szemben in: Profectus in Litteris X. Előadások a 15. debreceni állam és jogtudományi doktorandusz-konferencián (szerk.: Szabó Béla, Zaccaria Márton Leó, Árva Zsuzsanna) 2018, 239-249.

A keresztények büntetőjogi helyzete a Római Birodalomban, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktoranduszok Fóruma Szekciókiadványa (szerk.: Prof. Dr. Szabó Miklós) 2018, 152-157.

The Criminal Law Situation of Christians in the Roman Empire, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktoranduszok Fóruma Szekciókiadványa (szerk.: Prof. Dr. Szabó Miklós) 2018, 157-162.

Decius császár vallásegységesítő rendelkezésének hatása a keresztényekre. Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXVII/1 2019, 57–71.

Bányamunka-büntetés az ókeresztény forrásokban. Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktoranduszok Fóruma Szekciókiadványa (szerk.: Prof. Dr. Szabó Miklós) 2019, 130-135.

Rendészeti szervek működése az ókeresztény mártíraktákban. Doktori Műhelytanulmányok (szerk. Bartkó Róbert) Széchenyi István Egyetem Győr, 2022, 209-227.

A scilliumi vértanúk pere, Jog és Állam 42. szám XXIII. Jogász Doktoranduszok Országos Konferenciája (szerk.: Prof. Dr. Miskolczi -Bodnár Péter) 2022, 223-231.

The Operation of the Police Bodies in the Acts of the Early Christian Martyrs, Miskolci Jogtudó 2022/2, 75-87.

The Scillitan Martyrs, Miskolci Jogtudó 2023/1, 43-49.

The Legal Backgrounds of the „Great Persecution”, Miskolci Jogtudó 2022/2, 60-74.

Az ókeresztény mártírok államellenes magatartásának vizsgálata. Publicationes Universitatis Miskolcinensis Sectio Juridica et Politica (megjelenés alatt)

Bíraskodó tisztviselők jellemzése az ókeresztény mártírakták tükrében. Publicationes Universitatis Miskolcinensis Sectio Juridica et Politica (megjelenés alatt)